

EGY SZÍNPADI ÁLOMRÓL

A KISSZÍNPADOK TARTOMÁNYI SZEMLEJÉNEK
ELSŐ DÍJAS ELŐADÁSARÓL

„Úgy éreztem, megszűnik létezni. Ragadjam meg a kezét, csókoljam ezerszer, s aztán haljak meg. De ekkor, mint villám szaladt végig az agyamon: Német nő — szegény — anyám — Szerbia, és, nem bízva a saját hangomban, búcsú nélkül mentem el. — Éjfél után egy óra volt. Hallottam még, ahogy ő is eltávozott.”

Miśának, a Németországban tanuló orvostanhallgatónak Valjevóra, Hites barátjához írott leveleiben itt, ezekben a mondatokban jelenik meg először az az aggály, az a kételkedés, egyben pedig a súlyos felismerés, hogy szerelméhez, a német kisasszonyhoz, Annához fűződő érzelmei a nemzetiségi különbözőség miatt szétzúzódhatnak a patriarchális, szűkkeblű, előítéletekkel teli hazai felfogásokon, hogy — ha felébred ebből a szép szerelmi álmából — értelme és egész környezete meghiúsítja ennek a viszonynak folytatását. Német lány és szerb fiú nem lehetnek egymáséi. Két különböző világ, két semmiben sem hasonló táj, két homlokegyenest ellenkező népi mentalitás csak rövid, kivételes pillanatokban találhat egymásra, a két önfeledt, egymásba feledkezett fiatal felett ott sötétlik a nemzeti különbözőségek ómenje. Ami még most, messze a hazától, kellemes borzongás, szentimentális évvődés, fellobbanó szerelem, tiszta emberi érzelem, visszatérve övéi közé, fájdalom, soha nem gyógyuló emlék marad Miśa számára. Miśa, azaz Laza Lazarević számára, mert hiszen nem nehéz a *Svabica* (Német nő) című elbeszélés szerzőjének önéletrajzi elemeit felfedezni a szomorkásan szentimentális történetben, mely tiltakozás is az ember személyiségét, leg-sajátosabb érzelmeit gúzsba kötő régimódi felfogások ellen. Laza Lazarević ugyanis két életre szóló tanulságos utazást tett meg a múlt század második felében. Először Šabactól Belgrádon át Berlinbe, ahol nemcsak az orvostudománnyal, hanem Európával is megismerkedett, majd pedig vissza Berlinből Belgrádba, mely egyben élete tapasztalatokban és művészi élményekben gazdag szakaszának lezárulását jelentette. A *Svabica* kétségtelenül németországi tartózkodásának ihletéséből fakadt.

„Ő szívet akar — olvassa Miśa egyik levelét a Kebelbarát. — Másnap komolyabb volt a szokottnál. Úgy fésülte meg a haját, ahogy én szeretem. Este sétálni hívtam. Ott álltunk a hatalmas park előtt, melyre már leszállt az éj. Tovább indultam, bár nem szóltam neki semmit; néhány lépéssel már az erdőben jártunk. Körülöttünk minden olyan csendes volt. Nem beszélgettünk. Elképzeltem magamban Valjevómat és benne őt és az anyámat vörös szemével...”

„Elképzeltem magamban Valjevómat és benne őt — fűzi tovább a gondolatot Miśa — és az anyámat vörös szemével és a bátyjaim meg a nővéreim gyermekeit, akik vonakodnak hozzám jönni, amióta őt behoztam a házba, elképzeltem örökös magányosságát, mert nem érti őt senki és ő sem ért senkit...”

„...és a bátyjaim meg a nővéreim gyermekeit — visszhangozza otthon a jóbarát —, akik vonakodnak hozzám jönni, amióta őt behoztam a házba, elképzeltem örökös magányosságát, mert nem érti őt senki és ő sem ért senkit...”

Ha a két férfiszereplőnek ezeket a mondatait összehasonlítjuk a novella szövegével, kiderül, hogy ott ilyen kötöttségben, ilyen drama-

turgiában sehol sem találjuk. A színelőadás ugyanis csak hangulatában és tematikájában azonos Lazarević elbeszélésével, dramatizált változatának sokkal jobbat tesz, ha nem végzünk komparációt; de hát miféle viszonyítási lehetőséget is kínálna a meglehetősen terjedelmes alapszöveg a mindössze tizenkét gépelt oldalt kitevő „dramatizációval”?

Mert Dragan Jović adaptáló módszere: egy elképzelt hangulattátekához a *Svabica* novella levélszövegeiből ollóz össze, gyakran teljes oldalakat is elhagyva, míg megfelelő mondatra akad, azt kiemeli, s rendezői koncepciójának megfelelő mondatok után kutatva újabb integrális szöveget hoz létre. Így a *Svabica* színpadi textusa és az eredeti novella között csak érintkezési pontok akadnak, az előbbi csupán szimpla kivonat. Jović munkája tehát éppenséggel nem dramatizáció, még csak színpadi adaptálásnak sem nevezhető, hanem Laza Lazarević novellájának ihletésében létrejött „casus teatri”.

Így aztán szabadon bánhat a szöveggel, ha valamit hangsúlyozni akar, másik szereplővel is megismételteti a gondolatot, drámaisággal töltődik meg játéka. Olyan variációk jönnek létre, melyeknek, noha tartalmuk egy, a beszélő személyétől függően más-más színezetűek lesznek, emocionális valóságanyaguk jelentésbeli változáson megy át. Ezt a szövegingát, mérlegjátékot használja fel Jović mint rendező az előadás ellenpontozásos felépítésére. De ellentét mutatkozik az előadás koloritjában is. Mindenfelé a fehér szín dominál, fehérek a fák, fehér Miša és Anna ruhája, fehér Anna kezében a gombafejszerűen kiképzett parazol, tejfehér a föld, melyen lépdelnek. Van ellenben egy konstans fekete hegy, egy szigorú sötétség ebben a lágyan omló fehér álombeli tájban, a Hites barát, aki sötét öltönyével, fekete nyakkendőjével, fekete szakállal, dühödten és feldúltan jár körbe-körbe, míg a játéktéren belül, melyet lépteinek vonalával összecsomóz, fellobban és kihál Miša meg Anna szerelme. Jelenléte állandó fenyegetés, ő szimbolizálja az ott-hont, az otthoni viszonyokat, a meg nem értést, a szerb fiú és német lány közös jövőre vonatkozó ábrándozásait szerteszagató távoli, de állandóan ideható erőket.

Különös világ ez, melyet a *Svabica* scenográfiája idéz. Mi nézők körbeüljük a mintegy négyszer öt méteres téglalap alakú minijátéktérrel, melynek padlózatát puha, pamlagszerű süppedő fehér szivacsanyag borítja. A klasszicizmus nagy zeneköltőinek melódiai csendülnek fel. Bejön Miša, Anna és a Kebebarát. Némán, lassú, lefekezett mozdulatokkal járvák körül a játéktérrel. Elöl Miša hófehér öltönyben, vakító fehér ingben, utána, a téglalap másik oldalát érintve földig érő hosszú fehér ruhájában, mintha csak Seurat *Nyári vasárnap a Grande Jatte szigetén* képeről lépett volna át, napernyőjét kibontva közeledik Anna, a törekeny fehér hölgy, szemét titokzatos távolságokba, titokzatos búrharang — hermetikus mélységekbe meríti, fejünk felett néz el, akárha az örökkévalóságba. A szerencsétlen szép Héloise sorsa vár rá benne egy olyan korban, melyet Lazarević írói fantáziája anakronisztikusan egy századdal későbbre álmódott, abban a félreismerhetetlen weimari levegőben, melyet Charlotte Buffokkal és „alias-Wertherekkel”, beteljesülhetetlen és kiteljesületlen érzelmekkel idéz meg ez a kései szentimentális novella. És Anna is — Jović rendezése szerint — egy megkészt széplélek, olyan polgárleány, akinek számára a szerelem s vele kapcsolatosan tánra kérése, az udvarlás mindössze alkalmi játszadás, a biedermeier élethez tartozó kellemes időtöltés, tartózkodó kacérság; amint azonban érzelmei távlatot is kapnak, céltalanságot töltő tartalmat fognak jelenteni, szerelme az életnél is fontosabb meghatározója lesz.

De mit ér mindez, ha közöttük ott lépdel, komoran és hidegen, feketében, akárcsak a Halál szolgálja, a Kebebarát, az állandó figyelmeztetés, leveleivel állandóan jelen van, akinek az egész viszony elképzelhetetlen, aki megtestesít minden otthonmaradottat, Šabacot, Szerbiát, s velük együtt egy érzéketlen, rideg, maradi és embertelen felfogást, ő az, aki nyíltan megírja Németországba Mišanak, hogy mindenki ellenezi házasságát.

„Az emberek gyűrűt is váltanak, de elhagyják egymást, és mégsem lesznek öngyilkosok” — mondja kegyetlenül, s ezzel a mondata-val tönkreteszi Mišát is, Annát is.

A szerelmes fiatalember tiltakozna, keresi emberi szabadságát, individuális öntörvényűségét, de tudja, hogy előbb-utóbb haza kell jönnie, vissza kell térnie egy másfajta földre, egy olyan tájra, melyen elhervadnak a külföld virágai. Mintha csak Janus Pannonius vívódásai visszhangoznának: a kötelesség azonban hazakényszeríti. Így ír barátjának:

„Békét akarok, szabadságot akarok, hogy számíthatás nélkül fogyszthassam. Eltérőzoltam az érzéseimet, olyannyira, hogy már szinte rád, önmagamra és az otthonomra sem marad. Keményen elhatároztam tehát, szakítok vele... Meg kell ezt tennem, magamért, érte, érted, és az otthoniakért... Jól van tehát. Ne hidd, hogy nincs hozzá bátorságom — én istenem!”

Kísérletet tesz arra, hogy megmagyarázza mindezt Annának. Megmagyarázni azt, amit az értelem soha nem fog fel. Amit a mérhetetlenül szerelmes szív soha nem fogadna el. Hogy az érzelmeken, a legtisztább érzéseken kívül „családi kötelezettségek” is vannak.

„Tekintete nedves volt, hideg, mint az első téli eső, mely észrevétlenül jegesedik. És ott a szeme mögött valami határtalan úr, melyben, most már bizonyos, nem léteztem többé.”

Jović nem játszatja el ezt a jelenetet. Miša szemben áll Kebelbarátjával, neki mondja mindezt. Közben Anna lassan közelít a fehér térség közepe felé. Hihetetlen lassúsággal omlik össze, eltűnik, beleveszik a fehérségbe. És Miša megindul feléje. (Filmszerű megoldás.) Lép-tei valószínűtlenül lassúak. Mozdulata úszik a levegőben. Sok apró állóképre bontott láb és kézmozdulat sorjázik. Oldalról közelít Annához. Félterdre ereszkedik melléje érve. Kezében fekete selyem fátyol. Nézi Annát. Barokk orgonamuzsika. Hosszan nézi a lányt. Aztán meglebbenti a fátylat és az ráhull Annára, elborítja örkre.

„Ma éppen két esztendeje, hogy Anna meghalt.

Engedd meg, Kebelbarátom, hogy kisírfjam magam.

Minden elhagyott engem. Az eszmények, az eszmék, a nagyvonalúság és a szűk cipők, a hazafiság, a munka...”

Az egész előadás időtartama mindössze harmincöt perc. De mivel lényege színházi álom, a harmincöt perc álom alatt sokkal többet élünk meg, hisz minden álom dúsabb és sebesebb történésű az ébrenlét percénél. Részesei leszünk egy fájdalmas látomásnak, megéljük benne a magunk szűzi tisztaságú összeroncsolt szerelmeit, szánandó gyermekeké válunk, fülünk mellett elporzanak a szavak, mint a szánkó feldobta csillogó hópelyhek, a magunk hőésésében járunk, olyan fájdalmasan szép álmokat álmodunk, mint Oscar Wilde meséi, — ez a félóra révedezés gazdagabbá tesz két teljes hét elfecsérelt életnél, kétszer hét átlag színpadi előadásnál.

Ne firtassuk a *Svabica* mondanivalóját, időszerűségét, az élményt visszük haza, hogy tanúi voltunk egy spiritiszta szeánsznak, melyen az irodalmi mű lelkei helyettünk, bennünk beszéltek, távoli tájakat idéztek fel, vágyaink Heszperidák kertjét, amelynek irányába egyszer valamennyien elindultunk, de csak kevesen léptük át ajtaját.

*

Ezek után, a sznobok megbotránkoztatására írom le, hogy a *Svabica* előadása Kikindán született. Amatőr előadás, amely a kikindai Öntöde védnöksége alatt készült.

Pancsován a kis színpadok tartományi versenyén első díjat nyert. Azóta több jeles fesztiválon bemutatták, versenyen kívül. Tervezik külföldi vendégszereplését. Csak épp a mi nagyközönségünk nem láthatja... S ez kár.

*

Laza Lazarević: *Svabica*

Színpadra írta, rendezte és a díszleteket tervezte: Dragan Jović.

Anna: Dragica Pejakov, Mišo: Zoran Miladinov, Kebelbarát: Jovica

Jašin.